

поглибленому вивченні студій Б. Ларіна, присвячених історії східнослов'янських мов.

Література

1. Астахина Л. Ю. Слово и его источники. Русская историческая лексикология: источниковедческий аспект / с послесловием Ю. Н. Филипповича. Москва: МГУП, 2006. 368 с.
2. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.). Донецьк, 1998. 222 с.
3. Дзензелівський Й. О. Ларін Борис Олександрович. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 268–269.
4. Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови: Фонетика. Київ: Наук. думка, 1979. 367 с.
5. Жуковская Л. П. Текстология и язык древнейших славянских памятников. Москва: Наука, 1976. 368 с.
6. Иванов В. В. Лингвистическое источниковедение в его отношении к истории русского языка. *Филологические науки*. 1992. № 4. С. 52–63.
7. Колесов В. В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. *Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века*. Ленинград: Наука, 1984. С. 163–199.
8. Котков С. И. Источниковедческие исследования и научное издание памятников в области русского языка. *Источники по истории русского языка XI – XVII вв.* Москва: Наука, 1991. С. 3–14.
9. Ларин Б. А. Три иностранных источника по разговорной речи Московской Руси XVI–XVII веков / отв. ред. д-р филол. наук, проф. А. С. Герд; Рецензенты: В. В. Колесов, Л. Я. Костючук; Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2002. 688 с.
10. Медушевская О. М. Источниковедение: Теория. История. Метод. URL: <http://avorhist.narod.ru/publish/istvet1-1-1.html>, С. 1–41.
11. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Слов'янськ: Видавець Маторін Б. І., 2011. 174 с.
12. Шахматов А. А. Курс истории русского языка (читан в Санкт-Петербургском ун-те в 1908 – 9 уч. г.): Введение. 2-е [литограф.] изд. Санкт-Петербург, 1910 – 11. Ч. 1. 407 с.

Бурковська О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1 Донецького національного медичного університету

УДК 81'367.332-11

СТАТУС КОНСТРУКЦІЙ, ЩО ЗА ФОРМОЮ ЗБІГАЮТЬСЯ З НОМІНАТИВНИМИ РЕЧЕННЯМИ

Стаття присвячена проблемі суперечливого статусу конструкцій, що за формою збігаються з номінативними реченнями. У лінгвоісторіографічному аспекті проаналізовано погляди вчених-лінгвістів на синтаксичну форму власне називних речень та номінативного теми.

Ключові слова: речення, синтаксичний статус, номінативне речення, назви, інтонація.

Бурковская О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых и гуманитарных дисциплин № 1 Донецкого национального медицинского университета

СТАТУС КОНСТРУКЦИИ, КОТОРЫЕ ПО ФОРМЕ СОВПАДАЮТ С НОМИНАТИВНЫМИ ПРЕДЛОЖЕНИЯМИ

Статья посвящена проблеме спорного статуса конструкций, которые по форме совпадают с номинативными предложениями. В лингвоисторикографическом аспекте были проанализированы взгляды ученых-лингвистов на синтаксическую форму собственно именных предложений и номинативного темы.

Ключевые слова: предложение, синтаксический статус, номинативное предложение, названия, интонация.

Burkovska O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Philology and Arts Department No. 1, Donetsk National Medical University

THE STATUS OF CONSTRUCTIONS WHICH COINCIDE IN SHAPE WITH THE NOMINATIVE SENTENCES

The article is devoted to the problem of controversial status of constructions which coincide in shape with the nominative sentences. The linguistic views on the syntactical form of self-nominal sentences and nominative-of-theme constructions were analyzed in linguistic-historiographical aspect.

Key words: sentence, syntactic status, nominative sentence, titles, intonation.

Постановка проблеми. Питання синтаксичної форми номінативного речення та його синтаксичного статусу є найбільш дискусійним у теорії односкладного речення. Багато вчених-лінгвістів справедливо вважають, що не кожний номінатив слід кваліфікувати як номінативне речення. Номінативні речення слід відрізнити від конструкцій, що формально збігаються з номінативними реченнями, але не є такими. Ці конструкції представлені називним відмінком, який не формує структурної схеми речення та не є її компонентом [7, с. 255].

Аналіз останніх досліджень. До питання дослідження конструкцій, що за формою збігаються з номінативними реченнями, лінгвісти зверталися неодноразово. Вони досліджувалися у студіях О. М. Пешковського, О. О. Шахматова, О. М. Гвоздева, Н. Ю. Шведової, Н. С. Валгіної, Є. М. Галкіної-Федорук, О. С. Попова, З. К. Тарланова, П. С. Дудика, Л. О. Кадомцевої та ін., але єдиної думки щодо реченневого статусу зазначених конструкцій вчені не дійшли.

Метою пропонованої статті є оцінка теорій лінгвістів, які відмовляють у статусі речення конструкціям, що за формою збігаються з номінативними реченнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не всі лінгвісти визнають окремим типом речень конструкції, що представляють собою різні назви.

О. О. Шахматов не надавав словам-назвам статусу речення. Автори Граматики–70 та Граматики–80, а також академічного видання «Граматики русского языка» не згадують їх, описуючи структурні схеми

простого речення, а відносять до конструкцій, що за формою співпадають із номінативними реченнями, але не є ними [5, с. 70].

Із приводу цих структур О. М. Гвоздев писав: «Не є реченнями різного роду назви, що розташовані на вивісках; вони є простими назвами установ, а не висловлюваннями про них» [4, с. 99].

Не вважає слова-назви номінативними реченнями Н. Ю. Шведова, розробляючи цю тему, вона вказує, що функцію називання виконують також оголошення про наявність якого-небудь товару, які вимовляються частіше з окличною інтонацією, наприклад: – *Раки! Раки!*; – *Мидии! Мидии!*; – *Бычки! Бычки!* (А. Грин) [13, с. 71].

Аналогічний підхід і в Н. С. Валгиної. «До номінативних речень, – пише вона, – не належать різні назви, вивіски і т. ін. Вони мають форму називного відмінка, і несуть у собі функцію назви без значення буття» [2, с. 192].

Подібні твердження висловлювала й В. І. Казаріна: «...найменування, які являють собою слова або словосполучення з номінативною функцією, не можна відносити до номінативних речень, тому що вони позбавлені конститутивної ознаки номінативного речення – буттєвості. Називний назви позбавлений і таких основних ознак речення, як категорії предикативності, модальності, часу й особи. Позбавлені основних ознак речення, ці конструкції не можуть виконувати комунікативну функцію й бути реченнями» [7, с. 255]. Але разом із цим дослідниця пише, що «не можна не погодитися з тим, що, не будучи реченнями, слова-назви виконують у мові певну функцію, яка полягає в здатності висловити натяк на зміст або стисле вираження змісту тексту, того, що підлягає номінуванню» [7, с. 258].

Питання синтаксичного статусу *номінативного теми* або *називного представлення* викликає велику зацікавленість у лінгвістичних колах. Цілий ряд учених відносить зазначену конструкцію до номінативних речень. Але такі науковці, як О. М. Пешковський, Є. М. Галкіна-Федорук, О. С. Попов, З. К. Тарланов, П. С. Дудик, Л. О. Кадомцева, М. М. Шанський, вважають їх особливим типом двочленних (сегментованих) побудов.

Уперше називний представлення був виділений О. М. Пешковським, який охарактеризував його як слово або словосполучення, що не утворює ні речення, ні його частин [9, с. 158]. На думку вченого, у конструкціях із називним уявленням думка немов підноситься «у два прийоми: спочатку виставляється напоказ ізольований предмет, і слухачам тільки відомо, що про цей предмет зараз буде щось сказано і що поки цей предмет слід спостерігати; у наступний момент висловлюється сама думка» [9, с. 360]. Також учений підкреслює, що називний уявлення «схильний переходити в «словесний» називний, тобто нагадування не стільки про предмет, скільки про слово, що його позначає [9, с. 175].

Досліджуючи зазначені конструкції, О. С. Попов упевнений, що в називного представлення «немає категорії модальності, часу та особи»,

але його функціональна призначеність дозволила вченому запропонувати новий термін «називний теми» [10, с. 12].

У більш пізній своїй праці О. С. Попов пише: «Поява називного представлення є наслідком сегментування синтаксичної конструкції, яка полягає у виділенні, однаково сильному, але експресивно й логічно нерівноправному, двох членів конструкції – *теми*: початкового, поданого, бази повідомлення – *приводу*: нового, предиката, реми [10, с. 252]. Далі автор зазначає, що наявність препозитивного називного представлення в тексті прямо пов'язана з актуальним членуванням мови: «винесення» найменування теми повідомлення в препозицію стосовно вислову зосереджує увагу на ній, логічно виділяє, актуалізує її, готує слухача до сприйняття реми, тобто найбільш важливого елементу висловлювання [10, с. 252].

За характеристикою Ш. Баллі, така «тема створює атмосферу напруженості; вона вимагає вираження приводу, який здобуває своє значення завдяки такій підготовці» [1, с. 80].

До ізольованих утворень, що властиві розмовній мові, відносить зазначені конструкції Н. Ю. Шведова. «Ізольовані номінативи – це слова в називному відмінку, а також іменні словосполучення з головним словом у формі називного відмінка. Оскільки ізольовані номінативи не мають ознак речення (вони позбавлені значення буття та інтонаційної завершеності; окремо взяті, вони не виконують комунікативної функції, що властива номінативним реченням), вони існують тільки в складі синтаксичних цілих, тобто завжди стоять поряд з іншим реченням, зв'язуючись із ним логічно та інтонаційно. Однак, не існуючи самостійно, а тільки поряд з іншим реченням, вони зберігають, незалежно від будови цього речення, свою власну форму незмінною. Такі побудови відносяться або до наступного за ним речення, або до речення, що стоїть попереду. Таким чином, можна розрізнити препозитивні номінативи та номінативи постпозитивні. Формально вони схожі, а функціонально – різні» [13, с. 67].

І. П. Распопов називний представлення вважав похідною від речення семантико-синтаксичною величиною, «що зберігає роль його своєрідного сателіту» [11, с. 237].

Підкреслював суперечливий вимір номінативного теми то як реченнєвий, то як нереченнєвий П. С. Дудик [12, с. 261–262].

Порівнюючи інтонацію називного представлення з інтонацією номінативного речення, І. Н. Войтицька відзначає для номінативних речень інтонацію зі зниженням тону наприкінці. Це утворює уявлення закінченості думки, і в уяві читача вимальовується окреслена картина, а називний представлення вимовляється з підвищенням тону наприкінці. Наслідком такої інтонації є відтінок недовомовленості, роздумів. Після такого називного утворюється глибока пауза, що сприяє оформленню мовцем подальшого висловлювання [3, с. 42].

Не вважає називний представлення реченням Л. Є. Майорова; вона вказує на функціональну неоднорідність конструкцій, які

підводяться під загальний термін «називний представлення» й поділяє їх на дві групи, що розрізняються функціонально, лексичним наповненням, інтонацією та оформленням у тексті:

1. Для конструкцій, що належать до цієї групи, автор залишила термін «називний представлення», бо ці конструкції мають спеціальне художнє завдання; вони характеризуються підвищеною експресією та психологізмом і використовуються для вираження роздумів, наприклад: *Щастя... Чи воно можливе без труда, без діла, яке полюбив?* (В. Тітов)

2. Для конструкцій, що належать до другої групи, дослідниця запропонувала термін «називний теми», бо завданням конструкцій цієї групи є привертання уваги співрозмовника та зрозуміла подача інформації, наприклад: *Всесвіт. Що ми знаємо про нього?* Відтінок експресії наявний і тут, але він спричинений сегментованою будовою, якої, на думку автора, «можна уникнути».

Інтонаційні відмінності між «називним представлення» та «називним теми» полягають у тому, що називний представлення характеризується незавершеністю звучання, підвищенням тону, більшою експресивністю. Тоді як для називного теми характерне зниження тону, завершеність звучання, нейтральність інтонації та її близькість до інтонації номінативного речення [8, с. 83–85].

Працюючи над цим питанням, Н. С. Валгіна зазначає, що називний представлення характеризується специфічною інтонацією, що відрізняє його від називного номінативного речення та сприяє актуалізації предмета мовлення. Обов'язкова тривала пауза після називного представлення є природною для оформлення мовцем наступного висловлювання, для слухача – це момент організації уваги, підготовки до подальшого сприйняття. Поява називного представлення прямо пов'язана з актуальним членуванням мовлення. Це винесення найменування теми повідомлення в актуальну позицію. Такі синтаксичні явища, на думку Н. С. Валгіної, не можуть бути віднесені до самостійних речень (номінативних), тому що, незважаючи на зовнішню ізольованість свого вживання, вони позбавлені граматичної та функціональної самостійності, бо не мають значення буття. У них відсутня інтонаційна завершеність (навіть при наявності крапки) [2, с. 195].

За спостереженнями Ю. Т. Доліна, називний представлення в більшості випадків пов'язаний із подальшим висловлюванням так званими лексичними скріпами (найчастіше займенниковими словоформами, а також іменниками). Що стосується номінативних речень, то вони подібних лексичних скріп не потребують. Науковець також відмовляє конструкціям «називного представлення» в реченневому статусі [6, с. 72].

Право відмовити називному представлення в статусі номінативного речення, з погляду В. І. Казаріної, зумовлено відсутністю в цієї синтаксичної конструкції семи буття – конститутивної ознаки номінативного речення. Називний представлення позбавлений і таких основних ознак речення, як категорії предикативності, модальності, часу

й особи [7, с. 261].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Більшість вчених позбавляють статусу речення власне називні конструкції, мотивуючи це тим, що в них відсутня конститутивна ознака номінативного речення, а саме буттєвість.

2. Номінативний теми у деяких лінгвістичних колах відносять до особливого типу двочлених (сегментованих) побудов.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у більш поглибленому дослідженні структур, які є загальноживаними у мові, але викликають неоднозначне відношення у наукових колах. Залучення широкого матеріалу різноструктурних мов дозволить провести більш ретельний порівняльний аналіз та поглибить наукові надбання рідної мови.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.

2. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка. Москва: Высш. шк., 1973. 328 с.

3. Войтицкая И. Н. «Именительный представления» и его функции в тексте. *Вопросы грамматики и лексики современного русского языка*. Москва: 1975. 297 с.

4. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык. Синтаксис. 3-е изд. Москва, 1968. Ч. II. 343 с.

5. Грамматика русского языка / под ред. В. В. Виноградова, Е. С. Истриной. Москва: АН СССР, 1954. Т. 2. Синтаксис. Часть первая. 704 с.

6. Долин Ю. Т. Вопросы теории односоставного предложения (на материале русского языка). 2-е изд. Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. 129 с.

7. Казарина В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения: учебное пособие. Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. 329 с.

8. Майорова Л. Е. Именительный представления и именительный темы как явления экспрессивного синтаксиса: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1984. 22 с.

9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 7-е изд. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.

10. Попов А. С. Номинативные предложения и сходные с ними по форме синтаксические конструкции в современном русском литературном языке: автореф. дисс. на ... канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1958. 18 с.

11. Распопов И. П. Номинативные предложения, именительный темы и номинативный заголовок. *Материалы по русско-славянскому языкознанию*. Воронеж, 1972. С. 63–67.

12. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 516 с.

13. Шведова Н. Ю. Парадигматика простого предложения в современном русском языке (опыт типологии). *Русский язык. Грамматические исследования*. Москва, 1969. С. 69–85.